

El pregoner

(ALDC, VII, 1631. El pregoner)

El *pregoner* era el ‘funcionari municipal encarregat de fer els pregons’; en algunes poblacions (Mallorca), els pregons, les crides o els bans s’han fet en cat. fins la postguerra, mentre que en altres llocs (València) van passar al cast., llevat en algun cas aïllat (Vila-Real) on usaven el cat. per anunciar els “soterrats” (Pitarch, 2005: 84-87); es podrien comunicar ordres oficials o bé de caràcter comercial. Vet-ne aquí una mostra d’un “cridaire” rossellonès de 1907: “Qui vulgui crompar llus y rojet (‘roger, moll’), a 10 sous el kilo, pagell a 36, buldroy (‘rap’) y cabotilla (‘capet’) a 28, gascons (‘sorells’) a 12 sous, que vagin a la peixoneria (‘peixateria’) que n’hi trapan (‘trobaran’)” (ap. Veny, 2014). El pregó podia anar acompanyat “a sô de tambor ô de trompeta” (Figuera, 1840); la *crida de rei* 44 s’anunciava amb dos tocs de trompeta.

Pregoner (principis del s. XIX) és un manlleu al cast. (considerat així pels inf. de les loc. 60 i 103), on és der. de *pregón* > cat. *pregó*, pres també del cast., que es documenta des del s. XII, com *pregonero*, i que procedeix del llat. PRAECONEM (PRAECO, -ONIS, que significava ‘pregoner’): coneix les var. *pregonero* 165, més fidel al manlleu; *pregonera* 123, en f. per influència de l’ant. *crida* ‘pregoner’, i que feia les crides que no es referien a temes de l’ajuntament; *pregonador* 115, 122, 128, 132, der. de *pregonar* (s. XIX) (“*Pregoner*. El oficial públic qui pregona, en Mòll [...]” [Figuera, 1840], amb probable referència al nom del pregoner); *fa un pregó* 113 (*fa un plegó* 119, amb intercanvi de líquides, com dial. *closses* ‘crosses’, *fleix* ‘freix’).

Nunci (principis del s. XIX), amb la var. *nupci* 101, deriva del llat. NUNTIUS ‘missatger’ i ‘encarregat de fer conèixer una decisió de caràcter públic’ (DELL), un terme de la llengua augural, religiosa i oficial, especialitzat en ‘pregoner’ (i també en ‘ambaixador del Papa’).

Cridaire (o *cridaire public* 5, 14, amb accent agut) és un manlleu a l’oc. *cridaire* (publi), der. de *cridar* (< llat. vg. *CRĪTĀRE, del cl. QUIRITARE ‘cridar’) amb el suf. oc., que ha generat el deverbals *crida* 88, 96, present en les formes perifràstiques *fa (fer) la crida* 4, 9, 10, 40, 86, *fa una crida* 109, 112, *fa (fer) crides* 79, 103, *fa les crides* 8, 13, i en la metonímia que fa del mot el ‘pregoner’ (“un crida” 88, “lo crida” 96, com *el guaita*), amb precedents medievals (s. XIII); en canvi, l’ant. *cridador* no ha deixat descendents. *Saig* (var. *xaig* 75, per assimilació a la palatal següent), procedent del gòtic *SAGJIS, der. SAGJAN ‘dir; notificar’, restringit al sentit de ‘funcionari inferior de justícia’ (s. XIII), s’ha mantingut en mall. i men., amb la var. *sai* originada per fonosintaxi (“et sai que” ‘el saig que’, com ja observava el DECat).

Agutzil (s. XIV) prové de l’ar. andalusí ALWAZĪR (< cl. WAZĪR) (DECat, Corriente), que significava ‘oficial inferior de justícia’, com *saig*, que té, entre altres, la funció de ‘transmissor de comunicacions i avisos’ (“fa de pregoner l’agutzil” 51); el primitiu **alguazir* va sofrir una dissimilació

eliminària de líquides, el segment -wa- es va reforçar amb la velar g-, el grup àton -gwa- > *-gwo- > -go-, -gu- i, per lambdacisme, [r] final > [l], com mostren les var. *agu[z]il* 61, 110, 123, 175, 182, *ago[z]il* 174; *abutzil* 27 (*abusil*), per equivalència acústica GU = BU (cf. Veny, 1989 a), sense que faci falta recórrer a una homonimització semàntica amb *abusar* (“Ca l’Abusil [Gavà], car en tota autoritat ressalta més l’abús que l’ús...”, Moreu-Rey, 1981: 44). En canvi, cal atribuir a una extensió del cast. de Múrcia i la Manxa, *agua[θ]il* (cf. ALeCMan, mapa 693), amb un manlleu fidel, *agua[θ]il*, i les seves var. *agua[s]il*, *agua[z]il*, *egua[z]il* 90, *aua[s]il* 159, 160, 164/*aua[z]il* 149, *aua[s]il pregoner* 168, *algu[z]il* 67, 185 (veg. doc. val. de *aguacil*, *ahuacil*, des del s. XVIII, dins TLV). La incorporació del mot amb el sentit més tardà, com a conseqüència de l’administració borbònica, ve justificada per aquestes paraules de Coromines: “En la vida moderna de la llengua parlada, el mot s’ha antiquat, on era d’esperar quan els nostres “protectors” castellans i francesos, desconfiant de la possibilitat d’injectar prou servilisme en l’esperit de gent de la nostra llengua, es posaren a importar guàrdies dels seus països, i gendarmes i *agutzils*” (DECat).

Ministre 83 (var. dissimilada, *menistre* 83) és pres del llat. MINISTER ‘servidor’, que a l’edat mitjana passà a ‘funcionari reial’ i després, rebaixant la seva categoria, a ‘agutzil’ i ‘pregoner’.

Paral·lelament a *fa una crida* s’han generat les lexies complexes *fa bando* 182, 183, *fa (fer) un bando* 181, 185, *feia bandos* 189, amb un nom que, amb el sentit estudiat aquí, deu ser un castellanisme introduït al s. XVIII enfront de la forma més genuïna *ban* ‘ordre prohibitiva’; l’alg. *bandiró* 85 és un manlleu a l’it. *banditore*, com igualment *bandista* 85.

Són aplicacions d’un significat ampli, general: *sereno* 53, pròpiament ‘vigilant municipal que ronda de nits’; *manador* 92, der. de *manar* (< MANDARE), ‘pregoner d’un comú d’Andorra’; *empleat* 163, part. de *emplear*, pres del cast., on prové del fr. ant. *empleiier*; *encarregat de l’alcalde* (s. XIX) 163, der. de *encarregar* ‘posar en obligació’.

Des d’una perspectiva semàntica, *pregoner*, *saig*, *cridaire* i *nunci* tenen –han tingut– un significat concret de ‘funcionari responsable dels pregons’, mentre que *agutzil/aguacil* és –era– el funcionari que, entre les seves funcions, figura la de fer els pregons (“l’*agua[z]il* és també el *pregonador*” 122; “el seu ofici –de l’*agutzil*– és fer la crida” 44). El castellanisme *pregoner* s’ha estès per gran part del territori arran de la terminologia borbònica, sense arribar a Mallorca i Menorca (que usa *saig*), pel seu isolament, ni a la Catalunya del Nord (amb *cridaire*), on no es va conèixer aquella administració.

Són mots normatius *nunci*, *alguazir*, *agutzir*, des del DG₁, 1932, com també *cridador*, no recollit a l’ALDC, que Fabra degué prendre d’Aguiló; *pregoner*, des del DIEC₁, 1995.